

Rethinking the Scope of the Prohibition of Interest in Islam within the Framework of the Nominal-Real Interest Rate Distinction Seyyit Ali Albayrak*

Abstract

It can be said that the issue of interest is as old an issue as the human history at least. Since the interest is a multidimensional social issue, it has occupied people throughout the history. The effect of interest on social life manifests itself on economical, moral, and religious aspects. For this very reason, experts, particularly the clergy, economists, and philosophers, have been busy with the subject of interest throughout the history. They have expressed their opinions on the effects of the interest on people, society, and morality. It is known that there are so many various definitions of interest made by economists and Islamic scholars. These various definitions make it difficult to understand the subject. The usage of the concept of "riba", which is mentioned in Qur'anic verses, where the subject of the interest is discussed, as a synonym of the concept of "the interest", by those who work in the field of Islamic economics, constitutes the problem of our study. We aim, in our study, to make an examination on the distinction of the interest and riba, by giving place to the interest and its types. We will try to base this distinction specifically on the real positive interest and the nominal interest. What reveals the importance of our study is the contribution it supplies to the correct usage of the concepts of the interest and riba within the literature of Islamic economics.

Key words: Fiqh, Riba, İnterest, Ribe'l-Fadl, Ribe'n-Nesie

Nominal-Reel Faiz Ayrımı Çerçevesinde İslâm'da Faiz Yasağının Kapsamını Yeniden Düşünmek**

Seyyit Ali Albayrak

* Research Assistant, Agri Ibrahim Cecen University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Fiqh, Agri, Turkey..

Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Fıkıh Bilim Dalı, Ağrı, Türkiye.

** Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılan "Dünden Bugüne Türkiye'de İslam Bankacılığı" adlı Yüksek Lisans çalışmasından üretilmiştir.

saalbayrak@agri.edu.tr **ORCID** 0000-0001-7387-1067

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 11 May / 11 Mayıs 2022

Accepted / Kabul Tarihi: 22 Jun / 22 Haziran 2022

Published / Yayın Tarihi: 28 July / 28 Temmuz 2022

Volume / Cilt: 9; **Issue / Sayı:** 18 **Pages / Sayfa:** -569-589

Suggested ISNAD Citation: Seyyit Ali Albayrak, "Nominal-Reel Faiz Ayrımı Çerçevesinde İslâm'da Faiz Yasağının Kapsamını Yeniden Düşünmek", Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9/18 (Temmuz-July 2022), 569-589.

www.dergipark.org.tr

Öz

Faiz meselesinin en az insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Faiz, çok boyutlu sosyal bir mesele olmasından dolayı tarih boyunca insanları meşgul etmiştir. Faizin sosyal yaşama etkileri; ekonomik, ahlaki ve dini yönden kendisini göstermektedir. Bundan ötürü tarih boyunca din adamları, iktisatçılar ve filozoflar başta olmak üzere uzmanlar faiz konusuyla meşgul olmuşlar; faizin kişilere, topluma ve ahlâka olan etkileri üzerine fikir beyan etmişlerdir. Faizin iktisatçılar ve İslâm alimleri tarafından yapılan birçok farklı tanımı olduğu bilinmektedir. Bu farklı tanımlamalar konunun anlaşılmasını güçleştirmektedir. Kur'ân'da faiz konusunun işlendiği ayetlerde geçen ribâ kavramının İslâm iktisadı alanında çalışma yapanlar tarafından "faiz" kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılması çalışmamızın problemini oluşturmaktadır. Çalışmamızda faiz ve çeşitlerine yer vererek faiz ve ribâ ayrımı üzerine bir inceleme yapmayı hedeflemekteyiz. Bu ayrımı reel pozitif faiz ve nominal faiz özelinde temellendirmeye çalışacağız. İslâm iktisadı literatüründeki faiz ve ribâ kavramlarının doğru kullanımına katkı sağlaması çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Ribâ, Faiz, Ribe'l-Fadl, Ribe'n-Nesie.

GİRİŞ

Faiz meselesi insanlığın en önemli problemlerindendir. Bu problemin çözüme kavuşması yolunda öteden beri iktisatçılar, filozoflar ve İslâm bilginleri çeşitli görüşler bildirmekte ve çalışmalar yapmaktalar. Tarih boyunca faizin hem bireysel hem de toplumsal zararlarına dikkat çekildiği görülmektedir. İslâm bilginlerinin, faizin haramlığı konusunda ittifak etmesine karşın kapsamı konusunda farklı görüşlerde olmaları dikkat çekmektedir. Günümüz İslâm dünyasının, özelde Müslüman bireylerin hassas olduğu bir konu olan faizin niteliği üzerinde durmak, hangi işlemlerin faiz hangi işlemlerin faiz olmadığını ortaya koymak oldukça önemlidir. "İktisadi muamelelerde meydana gelen her fazlalık yasak olan faiz kapsamında mıdır?" Sorusu bizi bu anlamda bir incelemeye sevk etmiştir. Bu anlamda çalışmamız günümüz enflasyonist iktisadi ortamda meydana gelen muameleler özelinde reel faiz-nominal faiz ayrımı üzerinde durarak faiz-ribâ ayrımını incelemektedir. Faizin ribâdan farklı olduğunu belirten çalışmalar olduğu bilinmektedir.¹ Faiz ve ribâ kavramları etrafında gelişen tartışmalar konunun anlaşılmasını güçleştirmektedir. Ribâ kavramı bu alanda yapılan kimi çalışmalarda faiz kavramıyla aynı anlamda kullanılmıştır.² Esasen faiz kavramı ribâ kavramından daha kapsamlıdır. Kur'ân'ın ribâ olarak nitelediği işlemler daha çok günümüz tefecilik³ işlemlerini andırmaktadır. Tefecilikte verilen borçların üzerine

¹ Süleyman Uludağ, *İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 311; Fazlur Rahman, "Faiz ve Riba", çev. Hakan Şahin, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/1 (Haziran 2020), 307-335.

² Mahmut Özdemir, "Faiz (Riba) Kavramına İslami Bir Yaklaşım", *Eskiyeni* 18 (Eylül 2010), 62-76.

³ Nitekim tefeci, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda "kazanç elde etmek amacıyla başkasına ödünç para veren kişi" şeklinde tanımlanarak cezai müeyyide belirlenmiştir. İlgili Kanun için bkz. Türk Ceza Kanunu (TCK), *Resmî Gazete* 25611 (12 Ekim 2004), Kanun No. 5237, md.241. Tefecilik ve suçuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. İlhan Akıllı, *Yargıtay Kararları Çerçevesinde Tefecilik Suçu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014); Elif Bekar, "Tefecilik Suçu", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 71/2 (Ocak 2014), 499-526; Ali Ekber Çınar, "Türk Ceza Hukukunda Tefecilik Suçu", *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2021), 579-612.

koyulacak olan faiz miktarının bir oran ve sınırı bulunmamakta, hatta borcunu ödeyemeyenlerin özgürlükleri, canları ve namusları ipotek altına alınmaktadır.

Son yıllarda önemine binaen faiz ve ribâ konularını ele alan çalışmalar yapılmaktadır. Bunlar, farklı görüşleri ileri sürseler de konuya açıklık getirmek için yapılan önemli çalışmalardır.⁴ Bizim çalışmamız da faiz konusunun anlaşılması amacına hizmet eden bir çalışma olmayı hedeflemektedir. Çalışmamıza faizin tanımıyla başlayıp faiz çeşitlerini açıklayarak devam edeceğiz. Ribâ ve faiz arasındaki ince ayrıntıyı ortaya koyması bakımından Kur'ân ve Sünnet'te faiz konusunun nasıl işlendiğine yer vereceğiz. Sonuç kısmında ise vardığımız sonuçları zikrederek çalışmamızı sonlandıracağız.

1. Faiz ve Çeşitleri

Türkçede, borçlanmalarda kredi işlemlerinde vs. cari olan her türlü karşılıksız fazlalık için faiz kavramı kullanılmaktadır. Faizin aslında Arapçadaki ribâ kelimesinin karşılığı olduğunu söyleyenlerin yanı sıra⁵ bu kavramların farklı birer kavram olduğu da söylenmektedir.⁶ Osmanlı döneminde kullanılmaya başlanan faiz kelimesi "taşan, taşkın" anlamında kullanılmıştır. Osmanlıca sözcüklerde teknik bir kavram olarak faiz, "ödünç alınan akçe için verilen ücret", "borç alınan akçe için ödenen ücret, güzeşte", "bir yere ödünç olarak verilen bir meblağın getirdiği kâr" şeklinde açıklanmıştır.⁷ Bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere Osmanlı'da faiz-ribâ ayrımı yapılmaksızın faiz, borç işlemine meydana gelen her türlü fazlalığı ifade için kullanılmıştır. Genel olarak Türkçe sözlüklerde de faiz kelimesi terim anlamıyla yer almaktadır. Bu bağlamda ribâ, "artma, çoğalma, aşırı faiz" şeklinde tanımlanmıştır.⁸ Kimi sözlük ve serlerde faiz, ziyadeleşmek (fazlalık)⁹, suyun taşkınlığı ve yayılması,¹⁰ nema (artmak, çoğalmak),¹¹ gözyaşının akması, suyun dolup taşması, malın çoğalması,¹² bir borç karşılığında alınan nema, kira, fazla miktar, fazlalık olarak tanımlanmıştır.¹³ İktisat sözlüklerinde ise faiz, paranın belli bir süre kullanılması ve alıkonması sonucu yabancı elin vermekle yükümlü olduğu kullanma fiyatı olarak

⁴ Bu çalışmaların birkaçı şunlardır: Süleyman Uludağ, *İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010); İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri* (İzmir: Nil Yayınları, 1993); Servet Bayındır, *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005); Abdil Karakuş, *İslam Hukuku Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Servet Bayındır, *Fikhi ve İktisadi Açından İslâmi Finans II* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015); Esmâ Çubukçu, "Enflasyon Ortamında Karz Akitlerinin Ribâ Bağlamında Değerlendirilmesi", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV (İlahiyat)*, ed. Hümeysra Dinçer vd. (İstanbul: Matsis Matbaa, 2015), 325-333; Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2016); Ömer Yılmaz, "İktisadi Hayatta ve İslâm'da Faiz", *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 5/1 (Haziran 2019), 509-513; Fazlur Rahman, "Faiz ve Riba", çev. Hakan Şahin, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/1 (Haziran 2020), 307-335; Servet Bayındır, "Ribanın Tarifi Konusunda Yeni Bir Yaklaşım Önerisi", *İlahiyat Akademi Dergisi* 13 (Haziran 2021), 1-30; Mustafa Öztürk ve Hakan Şahin, *Riba ve Faiz* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021).

⁵ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili Türkçe Tefsir* (b.y.: Nebioğlu Basımevi, 1960), 2/952.

⁶ Uludağ, *İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, 311.

⁷ Şemseddin Sâmî, *Kamûs-i Türki* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), "faiz", 980; Türk Dil Kurumu, *Mükemmel Osmanlıca Lügati* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002), "faiz", 93.

⁸ Örnekleriyle *Türkçe Sözlük* (Ankara: MEB Yayınları, 1995), "faiz", 2371.

⁹ Nezih Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), "ribâ", 279.

¹⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat* (Ankara: Aydın Yayınları, 2002), 1439.

¹¹ İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri* (İzmir: Nil Yayınları, 1993), 59.

¹² İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, ts.), 14/304.

¹³ Nihat Dalgin, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular-2* (Samsun: Etüt Yayınları, 2012), 200.

adlandırılır.¹⁴ Faizi, satın alma gücünü kiralamanın fiyatı olarak tanımlayanlar da vardır.¹⁵ Faiz, ekonomi biliminde iki anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamda faiz; bir borç anlaşmasının satışı sonucu elde edilen gelir oranıdır. İkinci anlamda ise üretim amaçlı girdi olarak kullanılan sermayenin gelir oranıdır. Bu iki anlam iktisadi açıdan birbirlerinden farklı değerlerdir ve iktisatçılar tarafından faiz olarak nitelendirilirler.¹⁶

Faizin borç ilişkisinden sağlanan gelir olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁷ Başka bir deyişle faiz, gelir amaçlı borç işlemidir. Bu tür borç işlemlerinde kredi veren tarafın asıl amacının kredi alan tarafın ihtiyacını gidermek olmadığı aşikâr bir durumdur. Borcu veren tarafın asıl amacı bu borç işleminden elde edeceği gelirdir. Bu bakımdan yukarıda tanımlamaya çalıştığımız gibi; faiz, gelir elde etmek için yapılan borç işleminin sonucundaki edimdir.

Daha önce değindiğimiz gibi, Arapça sözlüklerde, klasik fıkıh kitapları ve diğer klasik kitaplarda, iktisadi anlamda "Faiz" kavramının kullanıldığı görülmemiştir. Bu kaynaklarda "Faiz" kavramı yerine "Ribâ" kavramının kullanıldığı görülmektedir. Ribânın, "Faiz" anlamında terim olarak kullanılmasına örnek olarak aşağıdaki tanımları gösterebiliriz.

Ribâ, belli bir nitelikteki eşyadan iki malın birbirleriyle mübadelesinde iki taraftan birine verilmek üzere akitte şart koştukları maddi veya manevi fazlalıktır.¹⁸ Hanefî mezhebinde ribâ şu şekilde tarif edilir; ribâ, mübadeleli akitlerde taraflardan biri lehine şart koşulan karşılıksız fazlalıktır.¹⁹ Önemli bir Hanefî fıkıhçısı olan İbnü'l Hümâm ise ribâyı, cins ve miktarı bir olan iki şeyin mübadelesinde taraflardan birinin diğeri aleyhine şart koştuğu malın fazlası olarak tanımlamaktadır.²⁰ Ribâ kavramının Hanefîler tarafından, alım-satım (كتاب البيوع) başlığının bir alt başlığı (باب الربا) olarak ele alındığı görülmektedir.²¹

Ödünç verme işlemlerinde cari olan, borç vermeye karşılık fazlalık alınmasının, insanlık tarihinde ödünç verme işlemleriyle başladığını söyleyebiliriz. İnsanlar mallarını çeşitli tehlikelerden korumak için en güvenli yer olarak gördükleri mabetlere bırakıp, din adamlarına teslim ederlerdi. Din korkusunun oldukça etkili olduğu orta çağda insanlar, mabetlere teslim ettikleri malları adeta Tanrı'nın korumasına bırakıyormuş gibi bir güven içindeydiler. Aynı zamanda krallar da savaş sonraları elde ettikleri ganimetlerden büyük bir payı mabetlere dolayısıyla Tanrı'ya armağan ediyorlardı. Halkın emanet ve bağış olarak bıraktıkları mallar kralların bağışladığı ganimetlerle birleşince mabetlerde kayda değer miktarda bir mal birikimi meydana geliyordu.²² Rahipler ise tapınaklarda biriken malların hesaplarını tutar ve bu malları tapınağa gelir sağlamak amacıyla gerek kiraya vererek gerekse ödünç verme yöntemiyle çalıştırırlardı. Örneğin; mabede teslim edilmiş olan bir tarlayı ekip biçen bir çiftçi, aldığı ürünlerin bir kısmını yine tapınağa teslim ederdi. Aynı

¹⁴ Ayhan Öney, *İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü* (Ankara: Turhan Kitabevi, 1978), 94.

¹⁵ M. Merih Paya, *Makro İktisat* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001), 149.

¹⁶ Aynî Zarakolu, *İktisat İlminin Temelleri* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1968), 1/270. Faiz Teorileriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. İsmail Seyrek-Zekeriya Mızırak, "Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (Ağustos 2009), 383-394; Murat Pıçak, "Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Yeri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/4 (Aralık 2012), 61-92.

¹⁷ Abdulaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2016), 7.

¹⁸ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: y.y., 2000), 6/95.

¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/95; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi* (Beyrut: y.y., ts.), 7/8.

²⁰ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Şerhu Fethü'l-Kadîr* (Beyrut: yy., ts.), 5/277.

²¹ Ebü'l-Fazl Meccüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2015), 30.

²² Feridun Ergin, *Para ve Faiz Teorileri* (İstanbul: Beta Yayınları, 1983), 126, 127.

şekilde mabetten ekmek için tohumluk borçlanan birisi, hasat zamanı ürünü alınca, borç aldığı miktardan fazlasıyla geri ödeme yapardı. Aynı şekilde rahipler ellerinde aynî tevdiat olarak bulundurdıkları canlı hayvanları da aynî kredi olarak ihtiyaç sahiplerine vermekteydiler. Böylelikle hem canlı hayvanların bakımı sağlanmış oluyor hem de tapınağa gelir kazandırmış oluyorlardı. Damızlık bir hayvanı borç alan ihtiyaç sahibi, borç aldığı bu hayvanı yavrulayınca yavrusuyla birlikte iade ediyordu. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, faiz kelimesi o dönemlerde borçlunun alacaklıya anamaldan ayrı olarak vereceği bir fazlalığı ifade etmek için kullanılmıştır. Canlı hayvanlar için bu fazlalık genellikle borç alınan hayvanın yavrusu idi ve faiz kelimesi de canlı hayvanlar hakkında yavrulamak anlamı taşıyordu. Canlı hayvanlar dışındaki mallarda ise, bu fazlalık her türlü artış olabiliyordu. Anlaşılacağı üzere faiz kelimesi artmak anlamında kullanılmıştır.²³ Faiz kavramının sahip olduğu geçmiş paradan önceki dönemlerde de faizin var olduğunu gösteriyor. İlk dönemlerde meta' üzerinden hesaplanmış olan faiz, paranın kullanılmaya başlamasından sonra para üzerinden hesaplanmıştır.

Anlaşılacağı üzere faiz işlemi, din adamlarının tapınaklara emanet edilen ve kendi tasarruflarında bulunan malları, sahipleri adına ödünç vermeleri sonucunda aldıkları fazlalık olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden bankacılık tarihinde ilk bankaların tapınaklar, ilk bankacıların ise, din adamları olduğunu söylemek mümkündür. Konu bütünlüğünü korumak adına klasik eserlerde geçen faiz çeşitlerini ve modern ekonomideki faiz çeşitlerini bir arada vereceğiz.

1.1. Ribe'l-Fadl

Ribe'l- fadl, ölçülen (keylî) veya tartılan (veznî) mallar kabilinden olan şeylerin, kendi cinsleriyle peşin olarak fazlalıklı bir şekilde mübadele edilmesi olarak tanımlanır.²⁴ Bu görüş şu hadise dayanmaktadır:

*"Altına altın, gümüşe gümüş, buğdaya buğday, arpaya arpa, hurmaya hurma ve tuza tuz misli misline ve peşin olur. Kim artırır ya da fazlasını isterse faize girmiş olur. Bu konuda alan da veren de birdir."*²⁵

Hanefîler fazlalık faizinin illetini cins birliği ve ölçü birimi birliği olmak üzere iki şekilde değerlendirmişlerdir.²⁶ Anlaşılacağı üzere, ölçülebilen (keylî) bir mal ölçülebilen bir mal ile tartılan (veznî) bir mal da tartılan bir mal ile peşin bir şekilde mübadele edilirken taraflardan birinin verdiği/vereceği fazla miktar Ribe'l-Fadl kapsamındadır. Mübadele edilen bu mallar arasındaki kalite farkı ise herhangi bir etkiye sahip değildir, mübadelede kalite farkı dikkate alınmaz. Mübadele yapılan malların kaliteleri farklı olsa dahi fazlalık faizi meydana gelmemesi için miktarlarının eşit olması gerekmektedir.²⁷

Şafiîlere göre Ribe'l-Fadl'ın illeti altın ve gümüşte para olma özelliği (semeniyet) dir. Altın ve gümüş dışındaki şeylerde ise, gıda maddesi (tu'm) olma özelliğidir. Anlaşılacağı üzere, Şafiîlere göre altın ve gümüşün yanı sıra bir şekilde yenilen veya içilen mallar ribevî mallar kapsamındadır.²⁸ Şafiîlerin genel kabul gören görüşlerine göre, altın ve gümüş

²³ Ergin, *Para ve Faiz Teorileri*, 126.

²⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 30, 31.

²⁵ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Müsâkât", 82.

²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/99.

²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/103; Merginânî, *el-Hidâye*, 3/62.

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş- Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: y.y., 1993), 3/25-29.

dışında piyasada geçerli olsa dahi herhangi bir para ribevî mallar kapsamında değildir.²⁹ Altın ve gümüş ise ister süs eşyası olsun ister para olarak basılmış olsun ribevî mallar kapsamındadır. Bu yüzden altın ve gümüşün karşılıklı peşin satışları fazlalıklı olursa faiz meydana geleceğinden dolayı bu tür mübadele yasaklanmıştır.³⁰

Şafiîler, faize konu olan yiyecek maddelerini dört grupta ele almışlardır bunlar; temel gıda maddesi olan yiyecek ve içecekler, meyveler, ilaçlar ve yiyeceklere katılan baharatlardır. Bu maddeler aynı cinsten olmaları durumunda fazlalıklı bir şekilde alınıp satılamazlar.³¹

Mâlikîler de Şafiîler gibi altın ve gümüşteki fazlalık faizi illetini semeniyet olarak belirlemişlerdir. Bir kısım Mâlikîlere göre altın ve gümüşteki bu illet "illet-i kasıra" dır. Altın ve gümüşün her şeyin bedeli olabileceği düşüncesi, onları bu illetin (semeniyet) yalnızca altın ve gümüşü kapsayacağı görüşünü benimsemeye sevk etmiştir. Buna karşın Mâlikîlerin bir kısmı da bu illetin (semeniyet), illet-i müteaddiye olduğunu belirterek, semen olarak kullanılan her türlü şeyde bu illetin var olabileceğini ve bu illeti taşıyan fülüs vb. paraların birbirleriyle mübadelesinde meydana gelebilecek fazlalıkların faizi tahakkuk ettireceğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu görüşe sahip olan Mâlikîlere göre piyasada alım satım aracı olarak kullanılan (altın ve gümüş dışındaki) paraların mübadelesindeki fazlalık da faiz kapsamındadır.³²

Mâlikîler paralar dışındaki maddelerin faiz illetini ise depolamaya elverişli yiyecek ve gıda maddesi olma özelliği olarak belirlemişlerdir. Mâlikîler, yenildiğinde insan vücuduna zarar vermeyen maddeleri gıda maddesi olarak değerlendirmişlerdir. Mâlikîler de Şafiîler gibi yiyecekleri tatlandırmada kullanılan baharat gibi maddeleri gıda maddesi saymaktadırlar.³³ Bu türden maddelerin peşin mübadelelerinde meydana gelecek her türlü fazlalık Ribe'l-Fadl kapsamına girmektedir.

Hanbelî mezhebinin Ribe'l-Fadl hakkındaki görüşü ise, Hanefîler ve Şafiîlerin bu konudaki görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Hanbelîlere göre faizin illeti cins birliği yanında malın keylî veya veznî türden olmasıdır. Şafiîler ve Hanefîlerde olduğu gibi Hanbelîlere göre de bu türden malların peşin mübadelesinde taraflardan birinin ödeyeceği fazlalık Ribe'l-Fadl kapsamında değerlendirilmektedir.³⁴

1.2. Ribe'n-Nesie

Ribe'n-Nesie için vade sebebiyle meydana gelen faizdir diyebiliriz. Örneğin; 10gr. Altını daha sonra alınacak 9, 10 veya 11gr. Altınla değiştirmek faiz olur. Aynı şekilde altınla gümüşü veya buğday, arpa, hurma ve tuzu birbiriyle vadeli değiştirmek de faizli işlem olur. Örneğin; arpa verilip buğday alınacaksa mübadelenin peşin olması gerekmektedir. Bu tür faizli işlemin dayandırıldığı hadisler ise şu şekildedir;

²⁹ Şafiîlerin bu görüşü dikkate alındığında günümüz ekonomik sistemde piyasada geçerli olan altın ve gümüş dışındaki paraların fazlalıklı olarak mübadelesi "faiz" kapsamında değerlendirilemez. Bu görüşün günümüz ekonomik sisteminde geçerli olmayacağı aşikârdır. Dolayısıyla günümüz ekonomik sisteminin sorunlarına çözüm sunmayan bu ve benzeri görüşlerin kendi dönemleri dikkate alınarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

³⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/26.

³¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/26.

³² İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 1169.

³³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1168.

³⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğni* (Beyrut: y.y., ts.), 4/135.

"Altına altın, gümüşe gümüş, buğdaya buğday, arpaya arpa, hurmaya hurma ve tuza tuz misli misline, dengi dengine ve peşin olur. Bu cinsler farklı olursa peşin olması şartıyla istediğiniz gibi satın."³⁵

"Gümüşe karşılık altın, elden ele (peşin) satıldığında gümüşün fazla olmasının zararı yoktur, ama veresiyesi olmaz. Arpaya karşılık buğday elden ele satıldığında arpanın fazla olmasının zararı yoktur, ama veresiyesi olmaz."³⁶

Hadislerden de anlaşılacağı üzere Ribe'n-Nesie iki durumda meydana gelmektedir; birinci durumda hadislerde geçen altı malın mübadelesinin veresiye olması durumu, ikincisi ise, zikredilen bu ribevî mallar birbirleriyle (altınla gümüş, arpayla buğday gibi) değiştirilmesi şeklindedir. Bu değişimde miktarın fazla veya az olması faize sebep olmazken değişimin vadeli işlem şeklinde gerçekleşmesi işlemin Ribe'n-Nesie yani vade faizi kapsamına girmesine sebep olmaktadır.

1.3. Cahiliye Faizi

Cahiliye faizi genel olarak dönemin toplumu arasında çok iyi bilinen ve cari olan bir faiz sistemidir. Cahiliye faizi/ribâsı aslında Ribe'n-Nesie'yi de kapsayan bir faiz sistemidir. Cahiliye faizi aslında çok karmaşık olmayan basit bir yapıya sahiptir. Şöyle ki; bu dönemde borçlu olan kişi, borcunu ödeme zamanı geldiğinde ödeyemediği borcu için alacaklısına "bana bir müddet daha tanı ben de sana anaparaya ek olarak fazladan bir ücret ödeyeyim" diye teklifte bulunurdu.³⁷ Bu tür teklif borçlu tarafından olabildiği gibi alacaklı tarafından da "ödüyor musun arttırayım mı" şeklinde olabiliyordu.³⁸ Borcun ötelenmesi karşılığında sürekli olarak anapara üzerine yeni miktarlar ekleniyor ve giderek bu miktarlar anaparayı geçiyordu. Kur'ân-ı Kerîm'de bunu ifade etmek için "مضاعفة اضعافا"³⁹ kavramı kullanılır. Bu ayetten cahiliyede kat kat artırılan faizin de cari olduğu ve ivedilikle yasaklanması gereken faiz şeklinin de bu olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu tür bir faiz sisteminde insan hürriyetinden bahsetmek mümkün değildir. Darda kalmış olan insanların bu durumları kullanılarak kendilerine borç veriliyor, borcun vadesi geldiğinde ise, borcunu ödeyemeyen borçlu önünde birkaç seçenek buluyordu; borcun ödenmesi, yeni bir vadeye karşılık olarak anaparanın üzerine -çoğu zaman miktarı alacaklı tarafından keyfi olarak belirlenen- bir meblağ yüklenmesi ve en sonunda borcunu ödeme imkânı olmayanların köle olarak satılması.⁴⁰ Borcunu ödeyemediği için köleleştirilen ve kendilerine zulmedilen insanların düştüğü durum hayal edilirse ayetin doğrudan bu tür faizli işlemi hedef aldığı anlaşılacaktır. Ayrıca bu ayetten; kat kat artırılmış olan ribâ haram ama kat kat artırılmamış olan ribâ helaldir anlamı çıkarmak, faizi yasaklayan diğer ayetler göz önüne alındığında doğru bir yaklaşım olarak görünmüyor.

1.4. Sabit/Basit Faiz

Borçlanmalarda normal olarak borcun vade sonunda anaparaya ek olarak ödenen fazlalığa basit faiz denir. Bu tür faizde borçlanma başında anlaşılan oran ile gerçekleşen faiz

³⁵ Müslim, *Sahih*, "Müsâkât", 81.

³⁶ Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Buyu", 12.

³⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* (b.y.: Matbaatu Mustafa, 1968), 3/101.

³⁸ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Muhtasaru Tefsir-i İbn Kesîr* (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981), 1/318.

³⁹ Âl-i İmrân 3/130.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (b.y., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 3/240.

oranı arasında fark yoktur. Anlaşılan miktarda gerçekleşen bir faiz türüdür. Bu nedenle sabit faiz olarak da adlandırılır.⁴¹

1.5. Değişken Faiz

Bu tür faizde, basit faiz gibi faiz oranında bir değişmezlik söz konusu değildir. Borçlanmalarda borçlanma zamanındaki faiz miktarının zamana oranla değiştiği faizdir. Örneğin; bazı tahvillerin anapara ve faizi altın, petrol, demir gibi maddelere veya dövizde endekslenebilir. Bunlarda meydana gelen değişiklikler oranınca endekslenen faiz oranında da değişiklikler meydana gelebilmektedir. Bu tür faize değişken faiz denmektedir.⁴²

1.6. Temerrüt Faizi

Bu tür faiz işleminde borçlunun kötü niyet taşıdığı ve borcunu bile/isteye ödemediği varsayımı yapılır. Buna bağlı olarak borcunu zamanında ödemeyen borçlunun daha yüksek oranda bir faiz yüküyle muhatap kılınması söz konusu olmaktadır. Alacaklı taraf borcun gecikmesinden dolayı iddia ettiği gecikmeye bağlı zararı kanıtlamaya mecbur olmadığı gibi, borçlunun kasıt ve kusurunun olup olmadığına da bakmaz. Alacaklı vade sonunda ödenmeyen borçtan dolayı temerrüt faizi almaya hak kazanmış olur.⁴³ Temerrüt faizi ve gecikme faizi arasındaki fark; temerrüde düşen müşteri borcu ödeme konusunda kötü niyetli sayılan müşteridir. Bu yüzden temerrüde düşen müşterilerin faiz oranları arttırılır. Fakat borcunu geciktiren ve bunu da mutad bir hale dönüştürmeyen müşterilere gecikme faizi adı altında faiz uygulanır ama temerrüt faizi gibi yüksek oranda olmaz.

1.7. Nominal Faiz ve Reel Faiz

Bu türden bir faiz tasnifinin nedeni çeşitli sebeplerden dolayı para değerinde meydana gelen değişimlerdir. Para değerlerinde meydana gelen değişimler olmasaydı reel faiz ve nominal faiz türünden bir ayırım yapmaya gerek kalmayacaktı. Bir paranın asıl değeri üzerinde yazan rakamsal (nominal) ifadeyle değil piyasadaki değeri (alım gücü) ile ölçülmektedir. Bu türden itibari paraların üzerinde yazılı olan rakamsal (nominal) değer aynı kalmakla birlikte çeşitli sebeplerden dolayı reel değeri değişebilmektedir. Bundan dolayı itibari paralarla yapılan borçlanmalarda borçlu alacaklı arasında iktisadi değer naklinin gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Çünkü paranın üzerindeki değer aynı kalsa bile paranın alım gücü değişmektedir (yükselip- düşebilir). Örneğin; yıllık %10 faizle borç verilmiş 100 TL' nin bir yılda getireceği faiz 10 TL' dir. Eğer aynı yıl içinde enflasyon %5 olarak gerçekleşmişse gerek anaparanın gerekse faiz gelirinin değeri (satın alma gücü) %5 oranında düşmüş demektir. Bu takdirde anaparanın satın alma gücü 95 TL, 10 TL olan faiz gelirinin satın alma gücü ise 9,95 TL olacaktır. Bu da toplamda (95+9.95) 104,95 TL eder. Bu örnekte borç veren kişi ilk bakışta 10 TL faiz geliri elde etmiş gibi görünüyor da reel faiz geliri 4,95 TL' dir. Örneğimize göre, %10' luk faiz oranı nominal faiz oranıdır ve bir yıl sonra alacaklının eline nominal olarak %10 faiz geçer. Ancak, alacaklı kişinin reel faiz geliri sadece 4,95 TL olduğu için, alacaklının elde ettiği nominal faiz 10 TL iken, reel faiz sadece 4,95 TL' dir. ⁴⁴

⁴¹ Ergin, *Para ve Faiz Teorileri*, 258.

⁴² Ergin, *Para ve Faiz Teorileri*, 258.

⁴³ Akar Öçal, *Türk Hususi Hukukunda Gecikme Faizi* (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1965), 11.

⁴⁴ Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", *Para, Faiz ve İslâm*, haz. İsmail Kurt (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 81, 82.

Bun örnekten anlaşılacağı üzere nominal faiz, para birimiyle ifade edilen değerlerdir. Yani, borçlunun vade sonunda ödediği anapara ve faiz toplamının değerinin, borçlanma tarihindeki değerinden fazla olup olmadığı dikkate alınmaksızın, anaparanın üzerine rakamsal olarak eklenen faizdir. Reel faiz ise, borçlunun vade sonunda ödediği anapara ve faiz toplamının değerinin (satın alma gücü), borçlanma tarihindeki değerinden (alım gücü) fazla olması halinde gerçekleşen faizdir.⁴⁵

1.8. Negatif Faiz

Faiz işlemlerinde esas olan borçlunun alacaklıya ödediği fazla miktardır. Fakat enflasyonist ortamlarda nominal olarak faiz veya borç oranı aynı kalırken paranın reel değerinde (satın alma gücünde) kayıplar yaşanmaktadır. Bazı durumlarda paranın reel değeri (alım gücü) o kadar düşer ki; her ne kadar nominal olarak miktarda bir değişiklik olmasa da reel olarak alacaklı taraftan borçlu tarafa iktisadi bir değer nakli gerçekleşebilmektedir. Bu durumda sanki alacaklı kişi borçlu olana faiz ödemiş durumuna gelmektedir. Bu duruma göre gerçekte alacaklıdan borçlu kişiye bir iktisadi değer nakli söz konusu oluyorsa buna negatif faiz denir. Eğer nominal faiz ve anapara toplamları vade sonunda, vade başındaki anaparadan daha az bir satın alma gücüne sahipse bu durumda negatif faiz cari olmuştur. Anlaşılacağı üzere nominal faiz oranı enflasyon oranına eşit olsa dahi negatif faiz söz konusu olacaktır. Örneğin; %10'luk bir faiz oranıyla yapılan 100 TL'lik bir borçlanmanın, vade sonunda nominal faiz ve anapara toplamı 110 TL olacaktır. Eğer borçlanılan yıl içerisinde enflasyon, nominal faiz oranı kadar (%10) artarsa, yıl sonunda anaparanın reel değeri (alım gücü) 90 TL, nominal faizin (10 TL) alım gücü ise 9 TL olacaktır. Anapara ve nominal faiz toplamları 99 TL olacaktır. Bu durumda %1 oranında negatif faiz meydana gelmiş olacaktır. Her ne kadar görünüşte borçlu alacaklıya %10' luk bir nominal faiz ödemiş görünse de aslında alacaklı tarafından borçluya %1 oranında bir iktisadi değer nakli gerçekleşmiştir. Bu durumun gerçekleşmemesi için nominal faiz oranlarının enflasyon oranları üzerinde olması gerekmektedir.⁴⁶

2. İslâm'ın Faize Bakışı

İslâmiyet'in faize bakışını anlayabilmek için şüphesiz Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in bu konudaki uyarı ve tavsiyelerine bakmak gerekiyor. Bu bağlamda İslâm'ın faize bakışını anlaşılır bir şekilde aktarabilmek adına, konuyu faizle ilgili ayetler ve faizle ilgili hadisler başlıkları altında ele alacağız. Ayetlerde ve hadislerde geçen ribâ kavramının reel pozitif faiz anlamına gelebileceği kanaati ve yaygın kullanımı dolayısı ile ribâ kavramı yerine faiz kavramını kullanacağız.

2.1. Faizle İlgili Ayetler

İslâmiyet her konuda olduğu gibi mali konularda da insanların haklarını korumayı ve haksız kazancın önüne geçmeyi hedeflemiştir. İnsanların mallarının batıl yollarla yenmemesi, ancak karşılıklı rızaya dayalı ticaret yoluyla varlık transferinin sağlanması⁴⁷ İslâm iktisadının temelini oluşturmaktadır. İslâm, ticarete ölçünün tam olmasını,⁴⁸ ölçü ve

⁴⁵ Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para", 81.

⁴⁶ Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para", 82-83.

⁴⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), en-Nisâ 4/29.

⁴⁸ el-İsrâ 17/35.

tartıda hile yapılmamasını⁴⁹ ana ilke olarak benimseyip, insanlara da bu şekilde davranmayı emir ve tavsiye etmiştir. Bu ilkelere karşılıksız mal transferinin önlenmesi (ribâ) de eklenerek insanların kendi aralarında gerçekleştirdikleri karşılıksız iktisadi varlık transferinin önünü kesmeyi hedeflemiştir. Ribâ ile ilgili ayetler hakkında çeşitli görüşler ve yorumlar olmasına rağmen, biz bu tartışmalara değinmeyeceğiz. Ayetlerin meallerini vererek birkaç açıklamayla yetineceğiz. Ribâ ile ilgili ayetleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Rûm sûresi 39. ayet, *"İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır"*.⁵⁰

Bu ayetten anlaşılacağı üzere yüce Allah faiz yoluyla, dolayısıyla borç vererek gelir etmeyi yasaklamıştır. Faizin, borç vererek (insanların malları içinde artsın diye) gelir elde etmek olduğunu faizin tanımını yaparken aktarmıştık. Yüce Allah, insanlardan borç verirken paranın faiz yoluyla artacağı sanısına kapılanları uyararak, malların faizle artmayacağını bildiriyor. Çünkü faizli ekonomi kısır döngü ekonomisidir. Faiz ekonomisi, malların tek elde toplanması, üretime katılmaması ve borçludan zengine olan mal transferini ifade etmektedir. Bu ayette geçen "Allah katında artmaz" ifadesi, faiz yoluyla artmasını beklediğiniz mallar, aslında piyasada artmaz, piyasayı ve kamuyu kılığa sürükler şeklinde anlaşılabilir. Çünkü bu ifadenin hemen ardından gelen ve kamu kaynaklarının önemli bir bölümünü ifade eden zekâtın teşvik edilmesi, zekâtın da piyasadaki para dolaşımını güçlendirmesi düşünüldüğünde, bu ayette geçen "Allah katı", "Kamu" dur diyebiliriz. Çünkü yüce Allah malların birtakım zümreler elinde tekelleştirilmesine karşı insanlığı uyarılmış⁵¹ ve bunun önüne geçilmesi için zekât, sadaka gibi üretime ve ekonomiye can suyu niteliğinde olan vergi ve bağışları şiddetle tavsiye etmiştir.

Nisâ sûresi 160 ve 161. ayetler, *"Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık"*.⁵²

Yüce Allah bu ayetlerde faiz ve haksız kazancın Yahudilere de haram kılınmasına rağmen bu yasağı çiğnemeleri ve bu tür eylemlere devam etmeleri sonucunda; kendilerine daha önce helal kılınmış olan temiz şeylerin haram kılındığını bizlere bildiriyor. Aynı şekilde bu yasağın inkârının da acı bir azapla sonuçlanacağını vurguluyor. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de zaman zaman diğer ümmetlere olan hitaplarından bahsederek bizlere; o ümmetlerin bu hitaplara karşı sergiledikleri davranışlar ve bu davranışlara olan karşılığında bahsederek ders çıkarmamız gerektiğini belirtir. Aynı şekilde bize farz kılınan bir ibadetin önceki milletlere de farz kılındığından⁵³ bahsederek emirlerde istisnalar bulunmakla birlikte bir bütünlük olduğunu da belirtmiştir. Yüce Allah'ın Yahudilerin kendilerine haram kılınmasına rağmen, faiz ve haksız kazanca bulaşmaları sonucu bir müeyyide ile karşılaşmalarını bize anlatması, hiç şüphesiz bir anekdot bağlamında düşünülemez. Aksine yüce Allah faizin ve haksız kazancın ne kadar kötü bir fiil olduğunu ve bizlerin de bundan kaçınması, sakınması gerektiğini bir örnekle açıklamıştır. Aksini düşünecek olursak birçok ayetin yalnızca bir durum tespiti yaptığını dolayısıyla bizlere herhangi bir mesajı olmadığını kabul etmiş oluruz.

⁴⁹ el-Mutaffifin 8/1, 2, 3.

⁵⁰ er-Rûm 30/39.

⁵¹ el-Haşr 59/7.

⁵² en-Nisâ 4/160,161.

⁵³ el-Bakara 2/183.

Âl-i İmrân sûresi 130. ayet, *"Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."*⁵⁴

Aslında faiz ile ilgili tartışmaların bir sebebi de bu ayette geçen "اضعافا مضاعفة" kavramının anlaşılmasıyla ilgilidir. Bu kavramı, kat kat olan ribâ şeklinde dolayısıyla fahiş ribâ, tefecilik ribâsı (haddi yüksek ve oranı aşırı) şeklinde yorumlayıp haram olan ribânın yalnızca bu tür ribâ olduğunu düşünenler vardır.⁵⁵ Fakat Bakara sûresi 275. ayette yüce Allah "faiz yiyenler"⁵⁶ şeklinde bir anlatımla faiz ayrımı yapmaksızın bir yasaklama getirmekte ve bu yasağa uymayanların nasıl bir müeyyide ile karşılaşacaklarını açıklamaktadır. Bu ayetten yalnızca kat kat olan faizin haram, diğer faiz çeşitlerinin ise helal olduğu çıkarımı yapmak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü yasaklarla ilgili ayetlere baktığımızda; bir yasaklama sürecinin varlığı göze çarpmaktadır. Bu ayetler bir yasaklamanın tedrici boyutlarını oluşturuyorsa, yasaklamanın son hali dikkate alınmalıdır. Yasaklamanın son hali ise; Bakara sûresi 275-279. ayetlerinde belirtilmiştir. Bu yöntemi kullanmayıp, ayetleri münferit biçimde yorumlamak hataya düşürebilir. Reel anlamda gerçekleşen her türlü fazlalığın (oranı ister az ister çok olsun) yasaklanan ribâ kapsamına gireceğini düşünmek daha isabetli olacaktır.

Bakara sûresi 275-280. ayetler, *"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların, 'alışveriş de faiz gibidir' demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onundur. Durumu Allah'a kalmıştır. Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır."*⁵⁷

Yüce Allah bu ayette faiz ile alışveriş arasında fark görmeyenlerin nasıl bir durumda olduklarını anlatarak, alışverişin helal, faizin ise haram kılındığını belirterek faiz ile alışverişini ayrı tutmuştur. Bu ayet faiz ayrımı yapmaksızın genel bir ifade ile faizin ne kadar kötü bir işlem olduğunu ve Allah'ın bu öğüdünden sonra hemen terk edilmesi gerektiğini bildiriyor. Bu öğüte rağmen faizli işlemlerde ısrarcı olanların ise, ebedi cehennem ile cezalandırılacağını belirtiyor.

*"Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez."*⁵⁸

Yüce Allah bu ayette faizin artmayacağını dolayısıyla ekonomide kısır bir döngü oluşturacağını, sadakaların ise bereketleneceğini; piyasada para dolaşımının önünü açacağını belirterek, insanlara faizli işlem yerine piyasaya can suyu niteliğinde olan sadaka, zekât türü eylemlerde bulunmanın önemini vurgulamaktadır. Çünkü faizli işlemlerde borçlu kişiler borçlarını ödeyebilmek için tüm varlıklarıyla çalışmakta ve elinde avucunda bulunan iktisadi varlıkları alacaklıya (elinde servet bulunduran zengin kesimler) aktarmakta, bunun sonucunda varlıklar tek elde toplanmakta,⁵⁹ zengin daha zengin olurken fakir daha da fakirleşmekte ve piyasa daralmaktadır. Aynı zamanda kredileri yalnızca, alacağı kredi karşılığında bir teminat gösterme gücüne sahip kişiler olarak başka bir tekelleşme yapmaktalar. Böylece krediler tüm ihtiyacı olanlara değil, alacağı kredi karşılığında belli bir teminat varlığına sahip insanlara verilmektedir. Bu şekliyle de paranın tüm kesimlere yayılmasının önü kapanmış olmaktadır. Bir diğer şekliyle elinde iktisadi varlık bulunan

⁵⁴ Âl-i İmrân 3/130.

⁵⁵ Fazlur Rahman, "Faiz ve Riba", 312; Uludağ, *İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, 35, 36.

⁵⁶ el-Bakara 2/275.

⁵⁷ el-Bakara 2/275.

⁵⁸ el-Bakara 2/276.

⁵⁹ el-Haşr 59/7.

kişiler mal varlıklarını ticaret yerine riske girmeksizin faizli işleme yatırmaktalar. Bu durum paranın piyasadan uzak kalmasına ve piyasanın daralmasına yol açmaktadır. Bu tür faizli işlemlerde fakirlerden zengin kesimlere doğru bir mal aktarımı mevcut iken, sadaka ve zekât eyleminde zenginlerden fakirlere doğru bir mal aktarımı söz konusu olacaktır. Yüce Allah bu hususta dikkat çektikten sonra faizli işlemlerde bulunanları günahkâr ve nankör olarak niteleyip bu tür insanları sevmediğini belirtmiştir.

*"Şüphesiz iman edip salih ameller işleyenler, namazlarını dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır."*⁶⁰

Bu ayette yüce Allah -diğer ayetlerle birlikte değerlendirdiğimizde- faizli işleme alternatif olarak zekât müessesesinin işletilmesini, dolayısıyla servetin tekellülünden servetin paylaşımına geçilmesini ve böylece asıl mükâfatın bu şekilde kazanılacağını bildiriyor.

*"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın."*⁶¹

Yüce Allah Bakara sûresi 275. ayette, öğüt alıp faizden vazgeçenlerin önceden aldıkları faizin kendilerinde kalacağını belirtmiş, artık tövbe edip faize bir daha dönülmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmuş, bu öğütlere rağmen faizli işlemlere geri dönenleri de ebedi cehennemle uyarıyordu. Bu ayette de aynı şekilde faiz alacaklarından -önceden alınanlar istisna- vazgeçilmesini gerçek iman göstergesi ve Allah'a karşı tam bir itaat nişanesi olarak görüyoruz.

*"Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resulüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz ne de başkaları size haksızlık etmiş olur."*⁶²

Bu ayet faizli işlemlerin şiddetini bildirmesi açısından oldukça çarpıcıdır. Yüce Allah tüm uyarılara rağmen faizli işlem yaparak sömürü düzenini devam ettirmekte ısrarcı olanlara ne tür bir durumla karşı karşıya olduklarını bildirmek için "Allah ve Resulüyle savaş halinde olduğunuzu bilin" buyurmaktadır. Allah ve Resulüyle savaş halinde olmak hakkın karşısında yer almak demektir. Allah ve onun mesajlarının düşmanı, Allah'ın inşa etmek istediği adil ve sömürsüz düzenin en büyük karşıtı, düşmanı olmaktır. Hiç şüphesiz Allah ile O'nun kudretiyle savaşa girmek ve karşı çıkmak bir hadsizliktir. Faizli işlem yaptığı halde Rabbinden gelen bu öğütleri tutup vazgeçenler ve tövbe edenlere, faiz amacıyla verdikleri anaparalarını (faizi hariç) alabileceklerini bildiriliyor. Yüce Allah bu yöntemle, faiz için borç vermiş ama sonradan vazgeçip tövbe etmiş olan kişilerin içinde buldukları durumu bir çözüme kavuşturmuştur. Böylece faiz alarak başkalarına haksızlık etmekten ve haksızlığa uğramaktan sakınmış olacağımızı bildiriyor. Faizli işlemlerin çeşitlerini anlatırken, faizli işlemin yerine göre borçlunun, yerine göre ise alacaklının haksızlığa uğrayabileceği bir sistem olduğundan bahsetmiştik. İşte yüce Allah bu tür haksız yere gerçekleşen mal transferinin kesilmesi için uyarılarda bulunuyor.

*"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz sadaka olarak bağışlamanız daha hayırlıdır."*⁶³

Bu ayet faizle ilgili ayetler açıklanırken genelde ele alınmaz. Biz bu ayetin diğer ayetlerin anlaşılması ve bağlamın bütünlüğü açısından çok önemli olduğunu düşünüyoruz.

⁶⁰ el-Bakara 2/277.

⁶¹ el-Bakara 2/278.

⁶² el-Bakara 2/279.

⁶³ el-Bakara 2/280.

Bu ayetin hayata uygulanması durumunda, faizli işlem yapmaya götüren birçok durumun önü kesilmiş olacaktır. Bu ayet dikkatli okunduğunda herhangi bir borç şekline dair bir ayrıntı bulunmadığı ve Arapların o dönemde faizli borç işlemi bilip uyguladıkları anlaşılacaktır. Ribâ konusunun borç işlemlerinde de cari olduğu/olacağı ribâ ve borç işlemleri ile ilgili ayetlerin art arda gelmesinden anlaşılmaktadır. Zaten borç işlemlerinin ayrıntılarıyla anlatıldığı Bakara sûresi 282. ayetin faiz konusunun hemen ardından gelmesi de bunu göstermektedir.⁶⁴ Konuyu bu şekilde anlamak Kur'ân'ın bütünlüğü açısından daha isabetli olacaktır. Yüce Allah, Bakara sûresi 280. ayette ve 275-279. ayetlerde uyarıda bulunduğu faiz için bir alternatif sunmaktadır. Bahsi geçen ayetlerde faizli işlemlerin ne kadar çirkin olduğunu ve anaparalar dışında kalanın terk edilmesi gerektiğini bildirmiştir. 280. ayette, alacaklıların borçludan borcun vadesini uzatmaya karşılık faiz alması söz konusu edilmezken borçluya eli genişleyip borcu ödeyinceye kadar karşılıksız bir zaman verilmesi gerektiği emredilmiştir. Cahiliye ribâsı başlığı altında bu durumu (mühlete karşılık borcu katlama) izah etmiştik. Bu ayet insanların zor günlerinde birbirlerine yardımcı olmaları gerektiğini emrederken, bir diğer kardeşinin sıkıntısından faydalanarak bu durumdan nemalanmayı da yasaklamıştır. Ayette ayrıca, zaman tanımaya karşılık borcu katlamak bir yana, borcun sadaka olarak borçluya bağışlanmasının tavsiye edilmesi de yüce Allah'ın bize sunduğu toplumsal kalkınmanın başka insani/vicdani bir yönüdür. Bu ayetten anlaşılıyor ki; yüce Allah birbirlerinin sıkıntılarını paylaşan, serveti tek elde tutmayıp darda kalmış olanların kullanımına sunan erdemli bir toplum olmamızı istiyor. Kardeşinin dar gününde yanında olmayan kişiler, (ona karşılığını Allah'tan bekleyerek borç vermeyip, verdiğinde ise mühlet vermeyen) aslında kardeşinin tefeciler eliyle sömürülmesine göz yummanın sorumluluğunu taşımaktadırlar.

Faizle ilgili ayetler, faizin kötülüğünü ve haram oluşunu vurgulamanın yanında, iyilik, yardımlaşma, hoşgörü ve dayanışmayı da teşvik etmiştir. Rûm sûresi 39. ayetten hemen önce 'akrabaya, yolcuya ve yoksula hakkını ver'⁶⁵ buyurularak, paylaşmanın ve yardımlaşmanın önemi vurgulanmış, Nisâ sûresinde faizle ilgili ayetlerden⁶⁶ hemen sonraki ayette zekât verenlerin mükâfatlandırılacağından bahsedilmiştir.⁶⁷ Aynı şekilde Âl-i İmrân sûresinde faiz yasağıyla ilgili ayetten⁶⁸ sonra bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcamanın⁶⁹ öneminden bahsedilmiştir. Son olarak Bakara sûresindeki faizle ilgili ayetlerin öncesi ve sonrasını incelediğimizde; faizle ilgili ayetlerin hemen öncesinde kimlere sadaka verileceğinden ve paylaşılan her şeyin mükâfatının Allah katında bilindiğinden haber verilirken,⁷⁰ hemen ardından gelen ayette, mallarını Allah yolunda gece gündüz, gizli açık bir şekilde harcayanların müjdelendiği görülmektedir.⁷¹ Aynı şekilde Bakara sûresinde geçen faizle ilgili ayetlerin hemen sonrasına baktığımızda ise; yukarıda aktardığımız gibi borçluya borcunu ödeyebileceği zamana kadar mühlet vermekten, gerekirse borcu sadaka olarak bağışlamaktan bahsedildiği görülecektir.⁷²

2.2. Faizle İlgili Hadisler

⁶⁴ el-Bakara 2/282.

⁶⁵ er-Rûm 30/38.

⁶⁶ en-Nisâ 4/160, 161.

⁶⁷ en-Nisâ 4/162.

⁶⁸ Âl-i İmrân 3/130.

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/134.

⁷⁰ el-Bakara 2/273.

⁷¹ el-Bakara 2/274.

⁷² el-Bakara 2/280.

İslâm dininde, yüce Allah'ın mesajının adeta ete kemiğe bürünmüş hali olan Peygamber Hz. Muhammed'in yaşamı ve söylemi oldukça önemli bir yere sahiptir. Hz. Peygamber'in İslâm dininin tebliğinde ve pratiğe aktarılmasındaki önemi tartışılmaz bir gerçekliktir. Hayatın birçok alanında olduğu gibi, insan yaşamının temelini oluşturan yeme-içme, barınma vs. dolayısıyla iktisat alanında da Hz. Peygamber'in öğütleri yüce Allah'ın mesajının hayata aktarılması açısından çok önemlidir. Biz de çalışmamızın bu başlığı altında Hz. Peygamber'in faizli işlemler hakkındaki öğütlerine ve tavsiyelerine yer vereceğiz.

Hiz. Peygamber Veda Hutbesi'nde şöyle buyurmuştur:

*"Cahiliye faizi kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk faiz, bizim faizimiz, Abbas b. Abdulmuttalib'in faizidir. Onun tamamı kaldırılmıştır."*⁷³

*"Faiz yalnızca borçta olur."*⁷⁴

*"Elden ele olanda (peşin) faiz olmaz."*⁷⁵

*"Faiz vadelenirmede olur."*⁷⁶

Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Felakete sürükleyen yedi şeyden sakınınız.

-Ey Allah'ın Elçisi nelerdir onlar?

*-Allah'a ortak koşmak, sihir, haklı sebeple olması bir yana Allah'ın dokunulmaz kıldığı bir canı öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, düşmana toplu hücum yapılacağı sırada savaştan kaçmak ve kötü yolla ilgisi olmayan namuslu mümin kadınlara zina iftirasında bulunmaktır."*⁷⁷

Aynı şekilde Hiz. Peygamber'den şu hadis de nakledilmektedir:

*"Allah faizi yiyene ve yedirene lanet etsin."*⁷⁸

Ahmed b. Hanbel ise şu hadisleri naklediyor:

*"Allah'ın elçisi, faiz yiyeni, yedireni, ona şahitlik edenleri, onu yazanı ...lanetledi."*⁷⁹

*"Bir toplumda faiz ve zina ortaya çıkarsa artık Allah'ın cezasını hak etmiş olurlar."*⁸⁰

Hiz. Peygamber bir başka hadisinde şöyle buyurarak faizin, malda görüşte bir artış sağladığı sanılmasına rağmen, faizli işlemlerin sonunun darlık olacağını belirtmektedir;

*"Faiz geliri çok da olsa sonu darlığa döner."*⁸¹

*"Bir toplumda faiz ortaya çıkınca kıtlığa yakalanırlar. Bir toplumda rüşvet ortaya çıkınca da korkuya kapılırlar."*⁸²

İhtiyaç sahiplerine verilen borç karşılığında bu kişilerin sömürülmesini engellemek için Hiz. Peygamber'in bu öğütleri oldukça önemlidir. Mazlum durumda olup da tefeciler tarafından sömürülen kişilerin tefecilere verdiği bu fazlalık hiç şüphesiz rızasız bir

⁷³ Ebû Dâvûd, "Menasik", 57.

⁷⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Sünen-i Dârimî* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), "Buyu", 42.

⁷⁵ Müslim, *Sahih*, "Müsâkât", 103.

⁷⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* thk. Mustafa el-Buğa (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1987), "Buyu", 79; Müslim, *Sahih*, "Müsâkât", 102.

⁷⁷ Buhârî, *Sahih*, "Vesaya", 23; Müslim, *Sahih*, "İman", 145.

⁷⁸ Buhârî, *Sahih*, "Buyu", 25; Müslim, *Sahih*, "Müsâkât", 105.

⁷⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned-i Ahmed b. Hanbel* thk. Şuayb el-Arnud vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 1/87, 394.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/395.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/402.

⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/205.

ödemedir. İslâm dini ticarete karşılıklı rızanın ticaretin en temel unsuru olduğunu⁸³ defaatle bildirmektedir. Bu prensibi Hz. Peygamber şöyle bildirmiştir:

*"Gönül rızası yoksa kimsenin malı kimseye helal olmaz."*⁸⁴

Hız. Peygamber'in genel olarak faize bakışını, faizin toplumsal zararlarını, faizin malda bir artışın aksine darlığa sebep olacağı ve faizli işlemlerin çirkinliğini kapsayan hadislerine yer verdikten sonra, şimdi de Hz. Peygamber'in faiz konusundaki görüş ve tavsiyelerinin felsefesini, temelini oluşturan altı malla ilgili hadislerine yer vereceğiz.

2.2.1. Altı Çeşit Malla İlgili Hadisler

Hadiste geçen altı malın kendi cinsleriyle değiştirilmesi;

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur;

*"Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma ve tuza karşılık tuz misli misline ve peşin olur. Kim artırır ya da fazlasını isterse faize girmiş olur. Bu konuda alan da veren de birdir."*⁸⁵

*"Altına karşılık altın satmayın; misli misline olursa başka. Birini öbüründen farklı yapmayın. Gümüşe karşılık gümüş satmayın; misli misline olursa başka. Birini öbüründen farklı yapmayın. Bunlardan biri peşin diğeri veresiye olarak satmayın."*⁸⁶

*"Altına karşılık altını, gümüşe karşılık gümüşü satmayın; ama aynı ağırlıkta, misli misline, dengi dengine olursa başka."*⁸⁷

*"Altına karşılık altın, dinarı olsun külçesi olsun; gümüşe karşılık gümüş, dirhemi olsun, külçesi olsun; buğdaya karşılık buğday ölçeğe ölçektir. Arpaya karşılık arpa, ölçeğe ölçektir. Hurmaya karşılık hurma, ölçeğe ölçektir. Tuza karşılık tuz, ölçeğe ölçektir. Kim artırır ya da fazlasını isterse faize girmiş olur. Gümüşe karşılık altın elden ele satılırsa gümüşün fazla olmasının bir etkisi yoktur, ama veresiyesi olmaz. Arpaya karşılık buğday elden ele satılırsa arpanın fazla olmasının bir etkisi yoktur, ama veresiyesi olmaz."*⁸⁸

Hadiste geçen altı malın farklı cins mallarla değiştirilmesi;

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Altına altın, gümüşe gümüş, buğdaya buğday, arpaya arpa, hurmaya hurma ve tuza tuz misli misline, dengi dengine peşin olur. Bu cinsler farklı olursa peşin olması şartıyla istediğiniz gibi satın."*⁸⁹

*"Gümüşe karşılık altın elden ele satıldığında gümüşün fazla olmasında bir zarar yoktur, fakat veresiyesi olmaz. Arpaya karşılık buğday elden ele satıldığında arpanın fazla olmasında bir zarar yoktur, fakat veresiyesi olmaz."*⁹⁰

Peygamberimizin faizli işlemlerle ilgili altı mal hadislerine baktığımızda, Hız. Peygamber'in aslında alışveriş adı altında gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilebilecek faizli işlemlerin önünü kestiği açıkça ortadadır. Çünkü Hız. Peygamber faizin borç işlemlerinde gerçekleşeceğini şu şekilde bildirmiştir;

*"Faiz yalnızca borçta olur."*⁹¹

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur;

⁸³ en-Nisâ 4/29.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/72.

⁸⁵ Müslim, *Sahih*, "Müsâkât", 82.

⁸⁶ Buhârî, *Sahih*, "Buyu", 78; Müslim, *Sahih*, "Müsâkât", 75.

⁸⁷ Müslim, *Sahih*, "Buyu", 77.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Buyu", 12.

⁸⁹ Müslim, *Sahih*, "Buyu", 77.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Buyu", 12.

⁹¹ Dârimî, *Sünen*, "Buyu", 42.

"Bir dinarı iki dinara, bir dirhemi iki dirheme, bir sa'ı iki sa'a satmayınız; faize girmenizden korkuyorum."⁹²

Bu hadisten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber alış-veriş görüntüsü altında gerçekleşebilecek faize karşı uyarıda bulunmuş ve bu tür takasların ancak misli misline peşin olması gerektiğini belirtmiştir. Altı malla ilgili bu hadislerin, alım satım kapsamında değerlendirilmesi, ribâ konusunun çıkmaza girmesine sebep olmuştur. Hanefîler, Şafîler, Mâlikîler ve Hanbelîler faizli işlem ve alım-satım işlemlerini ayrı olarak ele alıp incelememişlerdir. Yüce Allah, ribâ ile alım-satımın farklı türden işlemler olduğunu⁹³ belirtirken fıkıh kitaplarımızda bu işlemler aynı başlık altında ele alınmıştır. Şüphesiz bu yöntem konunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Örneğin, ribâ konusunu Hanefîler, alım-satım (كتاب البيوع) başlığının bir alt başlığı (باب الربا) olarak ele almıştır.⁹⁴

İşte bu hadisler faizle ilgili olduğundan bu hadislerin borç işlemleri kapsamında değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Yüce Allah alışveriş ve ribânın farklı birer işlem olduğunu ve alışverişin helal, ribânın ise haram olduğunu belirtmiştir. Yüce Allah bu ayette ribâ yiyenlerin alışveriş de tıpkı ribâ gibidir savlarına karşı gelerek, alışveriş adı altında gerçekleştirilebilecek ribâyâ dikkat çekmiştir.⁹⁵

Şöyle ki; borç verilebilen malları kendi cinsleriyle peşin olarak misli misline değiştirme şartı faize zemin hazırlayacak işlemin önüne geçmiştir. Çünkü vadeli işleme çevrilen işlemler aynı zamanda bir borç işlemine de çevrilmiş olmaktadır. Eğer bu tür bir yasaklama koyulmasaydı; 100 TL borç karşılığında 101 TL almak faizli bir işlem sayılırken, 100 TL'yi vadeli bir şekilde 101 TL'ye satmak faizli işlem sayılmazdı. Böylece faiz yasağının bir hükmü ve anlamı kalmazdı. Aynı şekilde amacı borç işleminden gelir elde etmek olan biri bu işlemi meşru bir yol kullanarak yapabilmektedir: kişi önce kendinden borç isteyen birine 101 TL borç verir, sonra verdiği bu 101 TL tutarındaki parayı peşin olarak 100 TL'ye tekrardan geri alır. Böylece borçlu kişi elindeki 101 TL tutarındaki parayı 100 TL'ye peşin olarak satmış ve eline 100 TL'lik bir meblağ geçmiştir. Bu işlem sonucunda borçlu 100 TL elde etmesine karşılık 101 TL borçlu olmuştur. İşlem sonucunda meydana gelen 1 TL'lik tutar ise bu borç işleminden doğan faiz tutarıdır. Altı malın kendi cinsleriyle misli misline değiştirilmesi prensibi bu türden alışveriş görüntüsü altında meydana gelebilecek faizli işlemlerin önünü kapamıştır. Bu örnekten anlaşılacağı üzere para değişim aracı değil de 'mal' kabul edilirse bu türden faizli işlemler engellenemez. Paranın değişim aracı olma özelliğinin korunması bu anlamda önemlidir. Para değişim aracı değil de 'mal' olarak kabul edildiğinde ribâcıların söylemiyle alışveriş de ribâ gibi olur.

Önceleri muamele-i şer'iyeye adı altında bu türden işlemlerin yapıldığı bilinmektedir.⁹⁶ Örneğin; borç alacak olan birisi sahip olduğu bir malını, kendisine borç verecek olan kişinin yanına getirir ve "bu malımı sana 100 altına sattım" der, borç verecek olan kişi de o malı satın ve teslim alıp parasını (100 altını) öderdi. Sonra borç alacak olan kişi, borç verecek olan kişiye "sana sattığım bu malı, bir yıl sonra ödemem kaydıyla bana 101 altına sat" derdi ve alım-satım gerçekleşirdi. Böylece borç almak isteyen kişi hem malını geri almış hem de 100 altına karşılık 101 altın borçlanmış olurdu.

Bu örneğimizden de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'in faizli işlemler karşısındaki ilkesel öğütleri, alım-satım adı altında yapılabilecek faiz hilelerinin önüne geçilmesi

⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/109.

⁹³ el-Bakara 2/275.

⁹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 30.

⁹⁵ el-Bakara 2/275.

⁹⁶ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 53.

açısından hayati önem taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hz. Peygamber'in faiz karşısındaki ilkesel duruşları tam olarak anlaşıldığı takdirde Müslümanlar bu tür hileli işlemlerin ancak bir hadsizlik ve şeytanlık olduğunun farkına varacaklardır. Faizli işlemlere alım-satım görüntüsü vermek eskiden beri olagelmış bir vakiadır. İnsanoğlu yüce Allah'ın maksadını tam olarak anlamadığından dolayı bazı haramları meşrulaştırmak için çeşitli yol ve yöntemlere tevessül etmiştir. Haram olan bir eylemin, ismi veya şekli değiştiği takdirde hükmünün de değişeceği sanısı/kanaati sakıncalı bir durumdur. Bu durum yüce Allah'ın dolayısıyla ilahi mesajın maksadının tam olarak anlaşılacağı gerçeğini yansıtmaktadır. Faizli işlemlerin alım-satım adı altında veya farklı bir işlem adı altında gerçekleştirilmesi veya gizlenmesi, faizin haram olduğu gerçeğini, insani ve toplumsal zararlarının varlığını hiçbir surette değiştirmez. İlahi emirlerde yüce Allah'ın maksadı anlaşıldığı takdirde, isim ya da şekillerin önemi kalmayacaktır.

Altın ve Gümüş Dışındaki Para-Faiz İlişkisinin Değerlendirilmesi; Çalışmamızda değindiğimiz gibi mezhepler faizin haramlığı konusunda ittifak etmişler fakat faizin sınır ve kapsamı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Altın ve gümüş dışındaki paraların faizle ilintisi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmasının sebebi olarak, Hz. Peygamber'in faizi yasaklayan hadislerinde (para cinsi olarak) yalnızca altın ve gümüşü zikretmiş olması gösterilebilir. Hz. Peygamber'in yalnızca altın ve gümüşten bahsetmesi tarihi bağlam düşünüldüğünde gayet normal bir durumdur. Çünkü Hz. Peygamber o günün piyasasında mevcut olarak alım-satım işlemlerinde kullanılan satın alma aracının altın-gümüş olduğunu bilmekte ve alım satımda kendisi de bu madenleri kullanmaktaydı. Altın-gümüş dışında piyasada alım-satım işlemlerinde kullanılan (yaygın olarak) herhangi bir para olsaydı Hz. Peygamber faizle ilgili uyarılarında o paraların ismini zikrederdi. Çünkü faizle ilgili uyarılardaki maksadın kişilerin haksızlığa uğramamaları, haksızlık yapmamaları ve kişiler arasında haksız mal transferinin önüne geçmek olduğunu söyleyebiliriz. Belirtmek gerekir ki; para biriminin ya da isminin İslâmî olanı veya gayri İslâmî olanı yoktur. Zaten Hz. Peygamber zamanında Bizans parası olan dinarın kullanıldığı da bilinen bir gerçektir. Eğer bir değişim aracı alım-satım işlemleri gibi işlemlerde devlet otoritesi, kamuoyu ve piyasa tarafından kabul görüyorsa faiz konusu artık o para birimi üzerinden tartışılmalı, mevcut bilgilerimiz de biraz önce bahsettiğimiz ilke ve maksatlar dikkate alınarak güncellenmelidir. Aksi takdirde faiz, yalnızca altın ve gümüş para üzerinden tartışılırsa günümüzde itibari para olarak adlandırılan kâğıt paralarda ya da hayatımıza henüz girmiş olan ve kullanılmaya başlanan bitcoin gibi sanal paralarda faizin değerlendirilmesi zor bir hal alacaktır. Bu durum da yüce Allah'ın ve Hz. Peygamber'in asıl maksadının anlaşılmadığı yalnızca şekilcilik yapıldığı gibi bir sonuca sebep olacaktır. Ebû Hanife ve Şafîî başta olmak üzere birçok âlimin felslerde faiz tahakkuk etmeyeceği, aynı cins felsin birbiriyle fazlalıkla satılabileceği görüşleri,⁹⁷ bizim bu konudaki itirazımızın haklılığını ortaya koyması bakımından önemlidir. İmam Muhammed, felslerin tedavülde oldukları müddetçe altın ve gümüşün görevini yaptığını söylemiştir. Yani faiz konusunda altın ve gümüşün durumu ne ise felslerin durumu da öyle değerlendirilir görüşünü benimsemiştir.⁹⁸ Bu bakımdan İmam Muhammed'in görüşü günümüz problemlerine bakışımızda önemli bir bakış açısı kazandırmaktadır.

⁹⁷ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fî Tertîbi's-Şerâ'i'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 7/127; Merginânî, *el-Hidâye*, 86.

⁹⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fî Tertîbi's-Şerâ'i'*, 7/64; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşki, *Reddül-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Beyrut: yy.; 2000), 7/426; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 31.

Belirtmemiz gerekir ki bu görüş sahipleri yaşadıkları dönemin şartları ve o dönemin ihtiyaçları doğrultusunda hareket edip o dönemin sorunlarına çare bulmaya çalışmışlar ve bu yolda çok gayret sarf etmişlerdir. Günümüz para olayları ve İslâm'ın ilk dönem para olayları birbirlerinden tamamen farklı bir şekilde seyretmektedir. Bununla birlikte değişen yaşam şartları ve bunun beraberinde getirdiği yeni ihtiyaçlar yeni sorunları da doğurmuştur. Belirttiğimiz gibi İslâm'ın bu konudaki haksızlığa uğratmamak ve uğramamak, insanların mallarını haksız yollarla yememek ve haksız mal transferinin önüne geçmek gibi ilkelerine sadık kalınarak para-faiz konusunda yeni (günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek) görüşlerin ortaya konulması elzem bir durumdur. Bunu yapmaz, insanlığın değişen ihtiyaç ve sorunlarını görmezden gelirsek, rivayet ve mezhep görüşleri arasında bocalayıp geçmişi tekrardan bir adım ileriye gidemeyiz.

Sonuç

Faizin tarih boyunca bir problem olarak algılandığını ve bu problemin çözümü yönünde çeşitli fikirlerin ileri sürüldüğü bilinmektedir. Gerek filozoflar gerekse din adamları faiz kavramını ele almışlardır. Faizin hem bireysel hem de toplumsal zararları üzerinde durarak çeşitli fikirler beyan etmişlerdir. Bunun yanı sıra özellikle son yüzyılda faizi modern ekonominin gereği ve ayrılmaz bir parçası olarak görüp bu anlamda çeşitli teoriler ortaya koyanlar da olmuştur. Faizin İslâm'da haramlığı yönünde görüş birliği olsa da faizin kapsamı konusunda bir ittifak olmadığını söylemek mümkündür. Farklı görüşlerin sebebinin, ilgili ayet ve hadislerin farklı şekilde yorumlanması olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde meydana gelen farklı görüşlerin sebebi olarak da faizle ilgili ayet ve hadisleri modern iktisadi ve beraberindeki bir takım para olaylarını dikkate alarak anlamaya çalışmak gösterilebilir. Faiz ve ribâ kavramlarını aynı anlamda kullananların görüşüne göre alışverişlerde ve kredilerde meydana gelen her türlü karşılıksız fazlalık faiz olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın, faiz ve ribâ kavramlarını farklı anlamda kullananlar, ribânın tefecilik olarak değerlendirilebileceğini, faizin ise meşru kazanç olduğunu belirtmektedirler.

Bu çalışma sonucunda faizle ilgili ayetlerde geçen yasaklamaların ve öğütlerin maksatları; kişiler arasında haksız mal/değer transferinin, aldatmanın, risksiz kazanç sağlamanın vs. engellenmesi ve dayanışma toplumunun inşa edilmesi şeklinde anlaşılabilir. Hz. Peygamber'in faiz konusunda işaret ettiği altın ve gümüş madenlerinin kendi döneminde para olarak kullanıldığı için faizli işlemlere konu edindiğini görmekteyiz. Bundan hareketle faizin her dönem ve çağda kullanılan/kullanılacak (örneğin; dijital para) olan paralarda cereyan edebileceğini söylemek mümkün görünüyor. Ayrıca "altı mal" hadisinde Hz. Peygamber'in aslında alışveriş adı altında meydana gelen/gelebilecek faizi engellemek adına bu şekilde bir ilke belirlediği kanaati hasıl olmuştur. Çalışmamızda faiz ve ribâ ayrımı günümüz ekonomi sistemi çerçevesinde değerlendirilmiş, reel faiz, nominal faiz ve negatif faiz temelinde incelenmiştir. Günümüzde faiz denildiğinde Kur'ân'da geçen ribâ anlaşılmaktadır. Halbuki ribâ ve enflasyonist bir ortamda gerçekleşen borç ödemelerinde cari olan nominal fazlalık aynı şey değildir. Bu ayrımı göz önünde bulundurarak borç işlemlerinde cari olan ve enflasyon oranı altında olan fazlalıkların (Kur'ân'da geçen adıyla) ribâ olarak değerlendirilemeyeceği düşünülebilir. Çünkü borçlu olan kişi borcunu ödeyeceği zaman nominal olarak öderse (enflasyonist bir ortamda) borcu aldığı zamandaki paranın alım gücü borç ödeneceği zaman düşmüş olacaktır. Bu durumda borçludan alacaklıya haksız bir mal/değer transferi gerçekleşecektir. Bu durum ekonomide negatif faiz olarak tanımlanmaktadır.

Borç işlemlerinde borçlunun alacaklıya ödediği reel pozitif faizin, ribâ kapsamına girdiğini söylemek mümkündür. Bankaların kredilerden aldığı ve anaparanın reel değeri üzerindeki miktarların da ribâ olduğunu söyleyebiliriz. Anaparanın üzerine eklenecek olan reel pozitif faiz oranı düşük bir miktar da olsa bu fazlalığın ribâ olmayacağı anlamına gelmez. Reel pozitif faiz seviyesinde olmayan nominal faizler ise, ribâ kapsamına girmez denebilir. Enflasyonist ortamda gerçekleşen borçlanmalarda, enflasyon oranının altında olan nominal faizin, reel manada fazlalık olmadığını ve ribâ meydana gelmeyeceğini söylemek mümkündür. Bu kanaat enflasyonun mevcut olduğu durumlardaki borçlanmaları kapsamaktadır. Bu şartlar altında alınan borcun alım gücünün alacaklıya ödenmesi adaletli olacak ve haksız mal/değer transferini önleyecektir. Günümüzde reel, nominal ve negatif faizin doğru anlaşılması, nominal olarak gerçekleşen her fazlalığın ribâ kapsamına girmeyeceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnud vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Akıllı, İlhan. *Yargıtay Kararları Çerçevesinde Tefecilik Suçu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Bayındır, Abdulaziz. *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2016.
- Bayındır, Servet. *Fıkhi ve İktisadi Açından İslâmî Finans II*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.
- Bayındır, Servet. "Ribanın Tarifi Konusunda Yeni Bir Yaklaşım Önerisi". *İlahiyat Akademi Dergisi* 13 (Haziran 2021), 1-30.
- Bayındır, Servet. *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- Bekar, Elif. "Tefecilik Suçu". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 71/2 (Ocak 2014), 499-526.
- Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Mustafa el-Buğa. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1987.
- Çubukçu, Esmâ. "Enflasyon Ortamında Karz Akitlerinin Ribâ Bağlamında Değerlendirilmesi". *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV (İlahiyat)*. ed. Hümeysra Dinçer vd. 4/ 325-333. İstanbul: Matsis Matbaa, 2015.
- Çınar, Ali Ekber. "Türk Ceza Hukukunda Tefecilik Suçu". *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2021), 579-612.
- Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular-2*. Samsun: Etüt Yayınları, 2012.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdірrahmân b. el-Fazl. *Sünen-i Dârimî*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Lügat*. Ankara: Aydın Yayınları, 2002.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ergin, Feridun. *Para ve Faiz Teorileri*. İstanbul: Beta Yayınları, 1983.
- Fazlur Rahman. "Faiz ve Riba". çev. Hakan Şahin. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/1 (Haziran 2020), 307-335.
- Hammâd, Nezih. *İktisadî Fıkıh Terimleri*. çev. Recep Ulusoy. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşki. *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Beyrut: yy.; 2000.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğni*. Beyrut: y.y., ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, ts.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhu Fethü'l-Kadîr*. Beyrut: yy., ts.
- Karakuş, Abdil. *İslam Hukuku Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fi Tertîbi's-Şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. b.y., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*. Beyrut: y.y., ts.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2015.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Orman, Sabri. "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz". *Para, Faiz ve İslâm*. haz. İsmail Kurt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Öçal, Akar. *Türk Hususi Hukukunda Gecikme Faizi*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1965.
- Öney, Ayhan. *İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1978.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. Ankara: MEB Yayınları, 1995.
- Özdemir, Mahmut. "Faiz (Riba) Kavramına İslami Bir Yaklaşım". *Eskiyeini* 18 (Eylül 2010), 62-76.
- Özsoy, İsmail. *Faiz ve Problemleri*. İzmir: Nil Yayınları, 1993.
- Öztürk, Mustafa- Şahin, Hakan. *Riba ve Faiz*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Paya, M. Merih. *Makro İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001.
- Pıçak, Murat. "Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Yeri". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/4 (Aralık 2012), 61-92.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Muhtasaru Tefsir-i İbn Kesîr*. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981.
- Sâmi, Şemseddin. *Kamûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: y.y., 2000.
- Seyrek, İsmail- Mızırak, Zekeriya. "Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (Ağustos 2009), 383-394
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. Beyrut: y.y., 1993.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. b.y.: Matbaatu Mustafa, 1968.

TCK, Türk Ceza Kanunu (Kanun No.5237). *Resmî Gazete* 25611 (12 Ekim 2004).

Erişim 18 Haziran 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm>

Türk Dil Kurumu. *Mükemmel Osmanlıca Lügati*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

Uludağ, Süleyman. *İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili Türkçe Tefsir*. b.y.: Nebioğlu Basımevi, 1960.

Yılmaz, Ömer. "İktisadî Hayatta ve İslâm'da Faiz". *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 5/1 (Haziran 2019), 509-513.

Zarakolu, Avni. *İktisat İlminin Temelleri*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1968.